

1951

Erretaula

Lekeitioko Andra Mari eliza ezaguna bada erretaulaarenengatik da batik bat. *Ande o no ande caballo grande*, lekeitiarrak erretaula erraldoia altxatu zuten, adituen arabera Oviedokoarekin batera Toledo eta Sebillakoaren ostean Espainiako handiena.

Tamaina kolosal hori da, herria hain umila izanik, jendea harritu izan eta harritzen duena. Horregatik errepasotxoa emango diogu erretaularen gainean idatziz zenari, hasteko. Gero, berri txar horien harira (*Ikus 153. or.*), ikusirik ospea eta aintza guztiak ez zirela nahikoak izan erretaularen manenurako, mantente barik artelanak hondatu egiten baitira, historian zehar erretaula kontserbatzeeko zer egin zen iker-tenaztunetan. Aitza gauza ez da, herria hain umila izanik, jendea harritu izan eta harritzen duena. Horregatik errepasotxoa emango diogu erretaularen gainean idatziz zenari, hasteko. Gero, berri txar horien harira (*Ikus 153. or.*), ikusirik ospea eta aintza guztiak ez zirela nahikoak izan erretaularen manenurako, mantente barik artelanak hondatu egiten baitira, historian zehar erretaula kontserbatzeeko zer egin zen iker-

Ande o no ande

Lehen aipamena, nola ez, *Deskribapen anonimoan* (1737-40) aurkitu dugu¹. Autoreak erretaula zelako ederra den zioskun, Granadako eta Sebillako erretaulen parekoa edo hobea!, baina ez zuen beste ezer esaten. Iturriza izan zen, Lekeitioko artxiboa antolatu zuena, egilearen, dataren eta kostuaren gaineko informazioa emango ziguna. 1799ko *Historia de Vizcaya* eskuizkribuan zioskun Juan García Crisalek ureztazu zuela 1510ean hasi eta hurrengo urteetan eta 18.545 erreal eta 15 mrs. kostatu zuela: "... vello retablo en el altar mayor con una multitud de estatuas de Santos y Misterios de la Pasión del Señor; fue dorado el año de 1510 y siguientes por Juan García del Crisal y costó 18.545 reales, y 15 mrs. contribuyeron a su gasto Juan de Madarieta y su mujer según consta de la inscripción que esta a la banda de la epístola". Bestalde, *Deskribapen anonimoari gehitu zizkion oharraren artean erretaula 1502aldean egin zela idatziz zuen* (*El retablo mayor se construio hacia el año 1502*). Badirudi Iturrizak nolabait erretaularen lan eskultorikoa eta ureztaza antzeman zituela, 1502 eta 1510eko datak bereiztean.

¹ "El retablo mayor dorado es de obra gótica filigranada, en la parte superior en medio esta nra. Señora de la Asunción, y en todos los demás nichos multiplicidad de bultos, que representan diferentes pasos desde el nacimiento de nuestro Señor hasta su resurrección, y otros de nra. Señora, todas sus columnas por ambas partes están llenas de santos de la primitiva Iglesia, y de Patriarcas, y Profetas, es de la misma calidad, y mejor, que el de la Iglesia Patriarchal de la ciudad de Sevilla, y como el celebrado de la Cappilla real de los señores reyes Católicos en Granada, es de inmemorial, así con el tiempo se a deslizado mucho, y se le han caído algunas piezas de lo filigranado, y tiene gran necesidad de limpiar, y componerle; a la parte de la epístola avía un letrero de letra antiquísima, que decía que Juan de Madarieta y su mujer avían dado cantidad de maravedíes, para dorarle se borró dicho letrero, quando se hizo el presbiterio jaspado, o su subida al altar, que fué el año mil setecientos (sic) y dos".

Atzetik etorri zirenak Iturrizak esandako errepikatua baino ez zuten egin harik eta Cavanillesek 1857an zertxobait zehaztu zuen arte². Hala ere, ez zen Cavanilles zuzenibili ez ureztazea gastuekin, ez erretaula Avileseko elizarako aurreikusi zela baina zozkatzu ondoren Lekeitiiora etorri zela esatean.

Berregeita hamar urte beranduago, 1907an, Elias Tormo etorri zen Lekeitiiora eta orduan ikusitakoak 1910ean argitaratu zituen *"Recuerdos de una excursión"* lanxoa. Eskarmento handiko gizona, goiz bakarra nahikoak izan zuen ordura arte esandako hobetzeko edo behintzat beste begirada batekin ikusteko. Jakina, ez zuen dokumentaziorik konsultatzeko astirik izan, Cavanillesek idatzitakoa baino ez³.

Beranduago Juan Irigoyen artxibozainak ekin zion gaiari, honek bai dokumentazioa erabiliz. *Excelsior* egunkarian, 1926-3-18an idatzi zuen artikuluan Garcia Crisali buruzko xehetasunak ikertu eta erakutsi zituen⁴. 1949an argitaratu ez zen beste lan bat idatziz zuen erretaulari buruzkoa. Datu interesgarriak agertu zituen, esaterako 1516an hil zela Juan García Crisal, baina erretaularen kostu edo prezioarekin nahastu zen⁵.

2 Cavanillesek lanaren kostua zehaztu zuen baina ureztaze sailean erratu zen. "El retablo del altar mayor es muy notable por su dibujo y la delicadeza con que está ejecutado. Lo construyó en 1510 Juan García Crisal (sic), por 610.235 maravedises á los que se agregaron 20.310 importe de la madera. Costó dorarle 18.545 maravedises. Representa en seis medallones sucesos de la vida de la Virgen, tiene varios santos, y en el centro la Asunción de Nuestra Señora. He oido que este retablo se hizo al mismo tiempo que el de la iglesia de Avilés, que se sortearon y tocó á Lequeitio el que estaba destinado para Asturias".

3 Besteak beste zera zioen: "Y que es considerable el trabajado para Lequeitio, bien lo dice el precio; pues el retablo mayor de Toledo en toda su escultura importante (obra de Copín y Sebastián Almonacid) -dejando á cuenta aparte las tallas arquitectónicas de Petri Juan y tantos otros- importó por los mismos años una cantidad de 610.000 maravedises, igual á la suma total del retablo de Lequeitio, y cuidado si vale la escultura del toledano immense! El merito de la obra de Lequeitio es también muy grande, y mucho siento no haberla estudiado con aquella detención y prolijidad á que me hubiera arrastrado el conocimiento de la noticia documental, pues de una manera más vaga se examinan las obras de arte del todo anónimas, y de otro modo, con excepcional interés, las que nos revelan, como el retablo de Lequeitio, á uno de los ignorados y grandes escultores españoles de aquella hermosísima escuela hispano-flamenca e hispano-riniana que tuvo en Burgos su principal, pero no ciertamente su único asiento en la Península".

4 Hasta ahora figura el famoso Juan García Crisal cobrando 630.545 mrs. por su obra del retablo, que se dice terminada en 1511. Labayru le llama García del Crisal y asegura haber leído en el libro de fábrica la carta de pago o su testimonio. Ballesteros y el P. Félix L. del Vallado le llaman Juan García Crisal.
(...) En 1516 parece haberse terminado el retablo, y el mismo maestro atiende ahora a la obra del coro... En el finiquito de cuenta de año firma el maestro un recibo con el nombre "Maestre García Cristales". García Crisal, García Crisal o García Cristales?
La transcripción dudosa del apellido, los nombres de sus familiares Perris y Chordón, su significación artística, permiten suponer que el maestro García Cristales era borgoñón o flamenco, bretón quizás, de los que llegaron a España en tiempo de los RR. CC. ofreciendo sus servicios a cabildos e iglesias, en plena fiebre de decorar y elevar los monumentos artísticos que hoy admiramos.

5 Juan Irigoyen ezu bere begiekin ikusi 630.545 maraveditako ordain gutuna eta antza, Santo Tomás Eskolako zen. Argitaratu ez zen lan horretan, Urkizak erakusten digu, oraindik azken hondar-ordinaketa guztizko ordainketarekin nahasten zuela. 1530ean familiai kobrata zituen 12.234 maravediak, Irigoyenek erratuta pentsatu zuen erretaularen guztizko balio izan zela. Lekeitioko Andra Maria elizako lehenengo Fabrika liburuan ageri da 3. orrian erretaularen kostua:

Parece que fue averiguado y examinado por nuestros pintores sobre juramento que vale el retablo fecho en la dicha iglesia de nuestra Señora por el dicho García de Cristal maestre

Alkate historiazaleak ere izan ditugu. Bruno Larrazabal alkate ohia *El Pueblo Vasco* egunkarian 1933-8-20an *Retablo y portada de la Basílica de Lequeitio* artikuluan zera zioen: "Contratada su ejecución con Juan García Crisal, el año de 1508, se terminó el año 1511 y su coste fue de 630.545 maravedises o sea 18.545 reales y quince maravedises (Carta de pago obrante en archivo parroquial)". 1966an Francisco Ocamicak, alkate zela, *La villa de Lekeitio* liburuan urte bat aurreratu zuen erretaularen amaiera, 1510⁶.

Barrio Loza historialariak erretaularen eraikitze prozesuan arkitektura (mazonería) eta eskultura eta horien ureztazea bereiztu zituen. Bere ustez lehena 1500 eta 1505 bueltan burutu zen eta ureztaez beranduxeago 1507 eta 1512 artean. Beraz, hala nola, Iturrizaren 1502ko hasiera data eta Vicente Urkizaren kalkuluak uztartu zituen. Ezaguna zen Juan García Crisal maisua izan zela "pintatzeaz" arduratu zena baina nor edo nortzuk izan ziren eskultura eta arkitektura landu zitzaztenak? Bat-batean Juan García Cristalek egindako eta 630.545 marabeditan balioztatutako lana, ureztaze zatiari baino ez zegokion. Oviedon gastatu zena kontuan izanda frogatu zuen Barrio Lozak, 630.545 marabedietan justu-justuan ureztazu ahal izan zela Lekeitioko erretaula.

Arkitektura lanak, Barrio Lozaren ustez, Palencia eta Burgos aldeko tailerrean batekoak zirrudien eta beharbada eskulturak ere bai. Estiloz hispano-flamenco da, Behe Rhin-Mosa aldekoa agian baina egilea ezezaguna zenez, Lekeitioko maisua deitu zion. Jakina, erretaularen tamainak artisau gehiagoren parte hartzeara eskatu zuen, sei, zazpi artisau-marka ageri dira eskulturetan.

Amaitzeko, Jesús Muñiz Petralandaren liburua aipatu behar dugu, Lekeitioko erlijio-ondarearen gida. Honen ustez, arkitekturak (mazoneria) eta polikromia eskultura gainditzen dute: "Personae ezberdinene esku-hartzere honen emaitza ikusgarria da. Dena dela, onartu beharra dago arkitektura konplexua eta luxuzko polikromia eskulturen gainerik nabarmentzen direla, azken horiek irregularragoak baitira". Bestalde, ez du zoratzen Lekeitioko maisuaren kalitateak eta Ama Birjinaren lokartzea, beste artista batetik egina, du gustukoena: "Bere egileari dagokienez, eszena gehienak antzeko ezaugarri formalak dituzte -oso espresibitate mugatua eta karakterizazio aniztasun eska dituen komposizio zurruna- eta horregatik esan genezake Lekeitioko maisu izendatu dugun eskultore anonimo batek egin zituela. Lokartzea, kalitate handienekoa ezbairik gabe eta tipo eta jarrera ezberdinengatik nabarmentzen dena, ez da berea".

Tesia kaleratzean dabil Jesus, zer esango duen zain geratzen gara.
+ inf. www.retablosdebizkaia.com/lekeitio

García de Crisal maisuaren sinadura,
1511 aldean

1 San Joakinen eskaintza errefusatzea

2 Mariaren jaiotza

3 Ama Birjinaren jauretxeko aurkezpena

4 Deikundea

6 Ikustaldia Santa Isabeli

7 Jaiotza

8 Artzainei berria adieraztea

9 Artzainen jauresaldia

10 Epifanía

11 Zirkunzisioa

12 Jauretxeko aurkezpena

13 Errugabeen hilketa

14 Jesus doktooren artean

15 Kristo hilari buruzko erosta

16 Jesuses berpizkundea

17 Ama Birjinaren lokartzea

18 Ama Birjinaren zeruratzea

19 Andra Mari

20 San Migel Goiangerua

21 San Gabriel Goiangerua

22 Aingeru musikaria

23 Eleizaren Alegoria

24 Sinagogaren Alegoria

25 David erregea (2)

26 Beste errege batzuk

27 Moises

28 Beste profeta batzuk

29 San Pedro

30 San Pablo

31 San Juan Ebangelaria (2)

32 San Jeronimo

33 San Gregorio Handia?

34 Beste Eliz Guraso Batzuk

35 San Martin Gotzaina?

36 San Roke

37 San Juan Bataiatzailea

38 San Bizente

39 San Esteban

40 San Antonio Abadea?

41 San Kosme

42 San Damian

43 Beste santu batzuk (gizonezkoak)

44 Alejandriako Santa Katalina

45 Santa Barbara

46 Santa Maria Magdalena

47 Santa Marta

48 Antiokiako Santa Margarita

49 Santa Ursula

50 Santa Luzia

51 Santa Ines

52 Beste santu batzuk (emakumezkoak)

